

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE YA 12

SESFA.1

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2020

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

MORNING SESSION

Difuperweng tsa pampiri ena di se sebediswe ntle ho tumello

Phetla

DITAELO HO MOHLAHLABUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 20	
KAROLO YA C: Metsotso e 50	
9. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE, araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka hloko, e be o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**MARUARUA A MAKATSANG A HERMANUS**

1	Selemo le selemo maruarua a bitswang <i>Southern Right</i> le a <i>Humpback</i> , a sesetsa Hermanus toropong e lebopong la lewatle la Kapa Bophirima. Hermanus ka metsi a yona a futhumetseng, a tebileng le tikoloho ya yona e bolokehileng, ke lehae la sebele dipheding tsena tsa mohlolo tse kgolohadi. Boteng ba madimohadi ana toropong ya Hermanus, e ba kgohedi e kgolo ho baahi le bahahlaudi. Justin Blake, setsebi sa diphedi tsa lewatleng ebile e le mothehi wa mokgatlo o bitswang RockHoper Tours, o re hlaba malotsana ka ditlwaelo tsa ho falla tsa maruarua ana.	5
2	Nakong eo maruarua a etelang sebakeng sena se sireletsehileng sa Hermanus, a ya be a na le sepheo se hlakileng; ho tla tswala. Mariheng a mang le a mang maruarua a <i>Southern Right</i> a falla lewatleng le ka borwa, le tlwaelehleng ka lebitso la Antarctic, a tla Motse Kapa. A fihla a kgefutsa mahareng a Hermanus le Port Elizabeth. Athe a <i>Humpback</i> ona a phomola lebopong le ka bophirima, mme a fete a ithathika jwalo ka lebopo a habile Mozambiki.	10
3	Ke eng e susumelletsang diphedi tsena tsa lewatleng ho tla tswalla mabopong a Kapa Bophirima? Metsi a sebaka sena a futhumetse, mme madinyane a tsona a ba monyetleng o moholo wa ho phela ho ena le kwana metsing a batang po! a lewatle la Antarctic. Hape metsi a sebaka sena a tebile, a hole le lebopo la Hermanus ebile ke ka sewelo ho tsohang maqhubu a kotsi. Ka hoo he, sebaka sena ke qhobosheane ya sebele madinyaneng a tsona.	15
20
4	Maruarua a matshehadi a na le tsela e ikgethileng ya ho itokisetsa leeto le lelelele la ho ya lebopong la Kapa Bophirima. Nakong ya lehlabula, a iphepa mefutafuta ya dimela tsa lewatle haholo hobane a tla qeta dikgwedi tse robedi a nyantsha lebopong leo. Dikgweding tseo tse robedi, leruarua le letshehadi le sebedisa mafura a mmeleng wa lona ho nyantsha madinyane. Mafura ao, ke a bolokilweng mmeleng wa lona nakong yane ya hlabula.	25
5	Nakong ya ho falla lewatleng la Antarctic maruarua a matona a ya be a le hokae, a etsang? A matona a felehetsa a matshehadi hore ka mora ho tswalwa ha madinyane, a kopane le a matshehadi ho eketsa setjhabana sa diphedi tsena tsa mohlolo, mme ka mora moo maruarua a <i>Humpback</i> a nka dikgwedi tse 11 a emere athe a <i>Southern Right</i> ona a nka tse 12.	30

- 6 Madinyane ha a se a tswetswe, a lokela ho kwena hore a tle a kgone ho sesa ha ho nkuwa leeto le lelelele la ho kgutlela lewatlang la Antarctic. Ha madinyane a dieha ho matlafala, mma ona o ba ka mosing hobane o tla fokola haholo mmeleng hoo a ka hlolehang ho menahana le mehlala ha nako e se e fihlile. 35
- 7 Jwale ha nako ya kgomo boela haeno o hodile e se e fihlile, mme madinyane a se a hotse ho lokela tsela, tjhabana sohle sa maruarua se menahana le mehlala. Ka eo nako, madinyane a tla be a se a loketse ho mamella metsi a batang a lewatle la Antarctic. Ha a tloha jwalo marena ana a bodiba ba lewatle, a tla boela a bonwa hape mabopong a Kapa Bophirima ho tloha ka kgwedi ya Phupjane selemong se latelang. Maruarua a *Southern Right* a fihla mabopong ka yona kgwedi eo ho isa ho ya Pudungwana. A *Humpback* ona, a qala ho fihla ka kgwedi ya Motsheanong ho isa ho ya Tshitwe. 40
- 8 Mofuta ona wa maruarua o ne o se o le mathuleng a ho fela mawatlang. Batshwasi ba ditlhapi ba ne ba ile ba o tsoma, ba o tshwasa ka bongata bo tshosang. Akere nama ya ona ho thwe ke e nngwe ya tse hlanyetswang haholo dinaheng tsa Botjhabela bo Hole? Diphuputso di bontshitse hore maruarua a *Southern Right* haesale a tsongwa ka dilemo tse makgolo a mararo a fetileng. Ka lebaka leo, a fokotseha ho tloha diketeng tse mashome a supileng ho ya ho tse mashome a tsheletseng lefatsheng ka bophara. Ka selemo sa 1937 ho ile ha saenwa Tumellano ya Matjhaba ya Polokeho ya Maruarua. Ka lebaka la tumellano eo, dipalopalo tsa ona di ile tsa eketseha ka dikete tse leshome le metso e mehlano lefatsheng ka bophara. Ruri tsena ke ditaba tse thabisang. 50

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa SKY NEWS, Mphalane, 2018]

- 1.1 Nehelana ka mabaka A MABEDI feela a etsang hore maruarua a thabele ho ya Hermanus. Sheba seratswana sa 1. (2)
- 1.2 Ke lentswe lefe ntle le 'kgolohadi' leo mongodi a le sebedisitseng ho re bolella hore maruarua ke diphedi tse kgolo haholo? Sheba seratswana sa 1. (1)
- 1.3 Ke nakong efe ya selemo moo maruarua a fallelang Hermanus, mme ke lebaka lefe le etsang hore a ye sebakeng seo? Sheba seratswana sa 2. (2)
- 1.4 Ke tshwano efe e teng dipakeng tsa mofuta e mmedi ya maruarua eo ho buuwang ka yona temeng ee? (2)
- 1.5 Ke ditlamorao dife tse bosula tseo maruarua a matshehadi a ka hlahelwang ke tsona ha madinyane a ona a ke ke a hola kamoo ho lebelletsweng kateng? (2)
- 1.6 Ke lentswe lefe le re tsebisang hore maruarua a ne a se a le haufi le ho fela? Sheba mola wa 44. (1)
- 1.7 Tema ee e totobatsa sehlo sa mofuta ofe? Hobaneng o realo? (2)
- 1.8 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi, o be o fane ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- Boteng ba maruarua Hermanus bo phahamisa moruo wa toropo eo. (2)

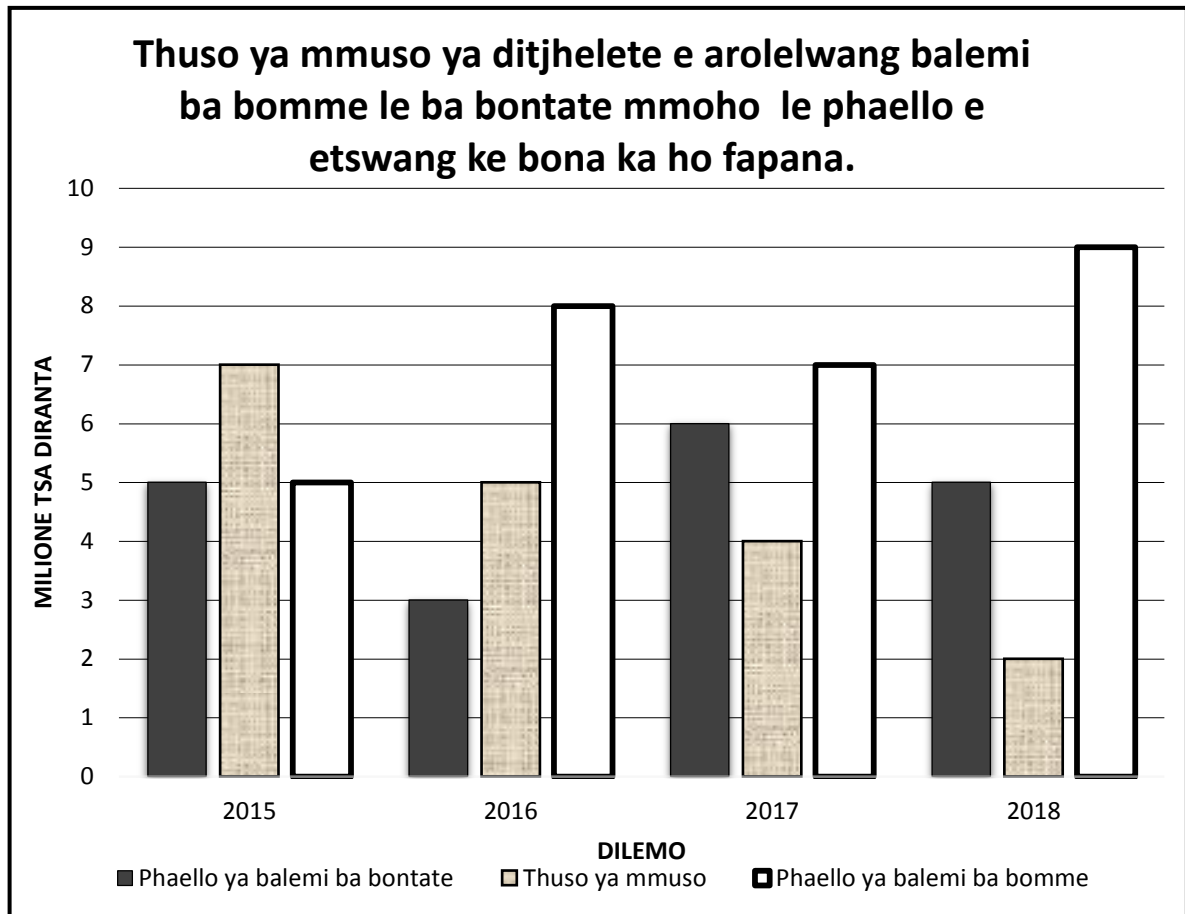

- 1.9 Hanana le polelo e latelang ka lebaka.
Ka mehla maruarua ohle a matshehadi a kgona ho kgutlela lewatlang la Antarctic ha a se a tswetse. (2)
- 1.10 Kgetha karabo e nepahetseng ho (A–D). Ngola karabo e nepahetseng kapa tlhaku feela.
Hermanus ke toropo ya Kapa Bophirima e hlanyetswang ke bahahlaudi hobane ...
A e tsejwa ka metsi a yona a futhumetseng ha monate.
B e na le mabopo a tebileng hantle bakeng sa ho sesa.
C e ba hohela ho tla shebella maruarua.
D ke sebaka se bolokehileng haholo. (2)
- 1.11 Mongodi o sebedisitse tshwantshiso e polelong e latelang ka sepheo sefe?
Sebaka sena ke qhobosheane ya sebele madinyaneng a tsona. (2)
- 1.12 Bolela hore polelo e latelang ke Ntlha kapa Mohopolo, o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
Akere nama ya ona ho thwe ke e nngwe ya tse hlanyetswang haholo dinaheng tsa Botjhabela bo Hole? (2)
- 1.13 Na ke nnete hore madinyane a maraurua a *Humpback* a hloka nako e ngata metsing a mofuthu ho feta a *Southern Right*? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)

Boha tema ena e latelang ka hloko, e be o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA B

[Boiqapelo]

- 1.14 Bolela hore ke balemi bafe ba entseng phaello e hodimo temong selemong sa 2017 ho ya ka ditaba tsa tema e ka hodimo. (1)
- 1.15 Tlatsa sekgeo polelong e latelang hore moelelo wa yona, o dumellane le karabo ya hao e ho 1.14.
 - Batho bao o ba boletseng ho 1.14 ba dula ba hlahella ka ... temong. (1)
- 1.16 Ka selemo sa 2018 balemi ba bomme ba fumane phaello e kae ya dimiliyone tsa diranta? (1)
- 1.17 Dilemong tse nne tse hlahellang kerafong, balemi ba bontate ba entse dimiliyone tse kae ka hodimo ho dithuso tsohle tseo mmuso o faneng ka tsona temong dilemong tseo? (1)
- 1.18 Ho ya ka ditaba tsa kerafo, na mmuso o tla tshehetsa balemi ka ditjhelete ho ya ho ile? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, e be o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG, tse hlokomedisang batho ho qoba ho tshwarwa ke sefuba mariha.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
4. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**DITSELA TSA HO QOBA HO TSHWARWA KE SEFUBA MARIHA**

Mariha ha a kena ke yona nako e ntle ya ho itlhokomela kgahlanong le sefuba se bakang ho hohlola le ho hlwephetsaka mamina.

Batho ba bangata ha ba tsebe hore ho hlatswa matsoho ka sesepa kgafetsa, ho bohlokwa ho thibeleng ho jaleha ha dikokwanahloko tse bakang mafu a mangata a kenyelletsang le sona sefuba. Pele o tshwara dijo, ha o qeta ho hohlola le ha o qeta ho mina o hlatswe matsoho.

Ha ho tikatiko hore kitjhini mmoho le disebediswa tsa yona tse kang, difatuku; dizinki; le tse ding, di tlameha ho hlwekiswa kgafetsa ka dinyanyatsi tse loketseng, tse qhelelang thoko dikokwanahloko. Dijana tsa diphoofofswana tsa hae le mekotlana eo ho tshelwang diphahlo ho yona mabenkeleng, di lokela ho hlwekiswa ka meriana e bolayang dikokwanahloko hobane di atisa ho fetoha lehae la dira tsena.

Letlalo la mmele ya rona ke mosireletsi wa nnete. Ka hoo he, le tlotse ka ditlolo tse le ngobofatsang. E seng feela hore le be letle empa hore le o sireletse tshwaetsong ya mafu a bakang sefuba.

Re lokela ho dula re ikatetse ka dithishu tse mongobo, tse reretsweng ho lwantsha dikokwanahloko. Pele re tshwara diselefounu, dilepothopo; dirimoutu le mehele ya mamati, re di phumule ka tsona ho itshireletsa dikokwanahlokong.

Ho nwa metsi a hlwekileng kgafetsa, ho ja dijo tse ahang mmele mmoho le ho ikwetlisa ka mehla, ke dibetsa tsa popota twantshong ya sefuba. Ditsebi di re boroko bo lekaneng bosiuang ka bong, bo matlafatsa masole a mmele hore a kgone ho itwanela mafung a tshwaetsang, a kenyelletsang le sona sefuba.

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Pretoria News*, Phupjane, 2019]

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala papatso e latelang, e be o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa Makasineng wa *True Love*, Mmesa 2018]

- 3.1 Papatso ee e reretswe bomang? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 3.2 Ke maikutlo afe a qholotswang ke ditshwantsho tsa seketswana, sefofane le lewatle papatsong ee? (1)
- 3.3 Sepheo sa babapatsi ka ho sebedisa webosaete, imeili le dinomoro tsa mohala ke ho fana ka ... (1)
- A kgohedi bareking.
B kgodiso/tiisetso ya kgwebo ho bareki.
C molaetsa wa papatso bareking.
D kgohedi le kgokahano bareking.
- 3.4 Seketswana se hlahellang papatsong se tshehetsa jwang molaetsa wa papatso? (2)
- 3.5 Nehelana ka mawa A MABEDI a sebedisitsweng hore papatso ena e be le kgohedi ho bareki. (2)
- 3.6 Na mothofatso o sebedisitsweng polelong e latelang, o ka susumetsa bareki ho sebedisa tshebeletso e bapatswang papatsong ee? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 'Afrika-Borwa e malalaalaotswe, wena?' (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *Sunday World*, Tlhakubele 2019]

- 4.1 Batho ba khathunung ba amana jwang? (1)
- 4.2 Nehelana ka dintho TSE PEDI tseo e leng bopaki ba se entseng hore monna ya tshwailweng E, a rapalle. (2)
- 4.3 Ke ketso efe e bontshang hore tsietsi e khathunung ke motlae ho batho ba tshwailweng C le D? (1)
- 4.4 Hlalosa kamoo tomatso e hlahisitsweng kateng khathunung e ka hodimo. (2)
- 4.5 Dipuo tsa motho ya tshwailweng D, di latolana jwang le puo ya hae ya sefahleho? (2)
- 4.6 Na mathata ao monna ya nomorilweng E, ao a iphumanang a le ho ona ke a ka qojwang? (2)

[10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa tema ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

Kgetha mantswe a nepahetseng ka masakaneng. Ngola nomoro le karabo e nepahetseng feela.

TEMA YA F**BOHLOKWA BA TEBOHO**

E (5.1.1) (nngwe/ngwe) ya ditlwaello tse ntle bophelong ke ho leboha hobane ketso ena e ka tswela motho molemo ka matsatsi (5.1.2) (wohle/ohle). Ho bohlokwa haholo ho ruta bana ho leboha ho tloha kgolong ya bona. Bana ba lokela ho rutwa ka mehla hore ho leboha ha se ho (5.1.3) (theola/tlosa) motho seriti empa e le ho bopa dikamano tse ntle (5.1.4) (phidisanong/phedisanong).

Bana ba holang ba tseba ho leboha, ba ikgetha ka hara ba bang. Ba tseba ho (5.1.5) (jarelana/jarana) mefokolo kaha ba utlwisisa hore teboho ke sesupo sa lerato le kananelo. Ha se ha bonolo ba (5.1.6) (ifumanang/iphumanang) ba kgikgitha ka mora dintho tse se nang molemo.

[Tema ya boiqapelo]

(6)

Boela o bale tema e latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA G**MONATE WA HO IPOKELLA KA MANGOLO**

Thekenoloji e entse hore ho be bobebe ho mang kapa mang ho ipokella tsebo le bokgoni ka theko e tlaselase. Babatli ba mesebetsi ba ka iphumanela dithuto tse ntlafatsang mangolo a bona e le ho ba beha ka sehlohlolong ditlhokong tsa bahiri ba tonetsweng mahlo ke bohle.

Baikopedi bana ba mosebetsi ha ba a tlameha ho kginwa ke mangolo a bona hore ba o fumane. Inthanete e qheletse thoko ditshitiso tsohle tse neng di ka sitisa batho ho iphumanela tsebo. Kaha moketa ho tsoswa o itekang, ba lokela ho sebedisa thekenoloji ho ipatlela mangolo a tlatsetso, sepheo e le ho ntlafatsa di-CV tsa bona. Ntho e nngwe hape e ka ba thusang, ke ho ithaopa mesebetsing e tsamaellanang le makala ao ba ithutetseng ona. 5 10

Mmaraka wa mosebetsi o jere tlhodisano e hodimo hobane boramesebetsi ba tummeng ba hlwaya baikopedi ba fupereng tsebo le bokgoni bo qollehileng, tse babatsehang.

Ho ipokella ka mangolo ana ho fa baikopedi bao e leng dilemolemo ba batla mosebetsi tshepo. Ho boela ho ntlafatsa le menyetla ya bona makaleng ao ba ikgethetseng ona. Athe ho ba seng ba hirilwe, ba ba le menyetla ya ho intlafatsa mesebetsing ya bona. 15

Motho ya kgonneng ho ithuta a le hae, o se ntse a bontsha mohiri wa hae hore ke motho ya tsebang ho aba nako ka tshwanelo, ya nang le boikarabelo, ya etsang mosebetsi ka botshepehi ebile a sa tshabe diphephetso. 20

[E fetoletswe le ho lokiswa ho tswa koranteng ya *City Press*, 5 Phato, 2018]

- 5.1.7 Hobaneng mongodi a sa re feela 'dilemo' empa a re 'dilemolemo'? (2)
- 5.1.8 Tshebediso ya mantswe ana, 'Mmaraka wa mosebetsi o jere tlhodisano e hodimo' e tiisa se buuwang ke mongodi jwang? (2)
- 5.1.9 Mongodi o sebedisitse polelo ena ka sepheo sefe ho ya ka ditaba tsa tema?
Moketa ho tsoswa o itekang. (2)
- 5.1.10 Nehelana ka moelelo o otlolohileng/totobetseng wa polelo e latelang.
Bahiri ba tonetsweng mahlo ke bohle. (2)
- 5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA H

[Se qotsitse le ho lokiswa ho tswa google/pictures]

- 5.2.1 Hobaneng mongodi a kgethile ho sebedisa mofuta ona wa pudulwana setshwantshong see? (2)
- 5.2.2 Mongodi o sebedisitse lentswe lena 'rona', ka sepheo sefe polelong e latelang?
Tjhe ... rona tjhatjha e ntjha re a tjhesa. (2)
- 5.2.3 Mothofatso o sebedisitsweng polelong e latelang, o tiisa jwang seo ho buuwang ka sona?
Mmino re o ja ka tsebe. (2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80

